

John Holt: A szabadság fogalma

május 10, 2013

A Freedom and Beyond (A szabadság és azon túl) c. könyv 3. fejezete

A „szabadság” szót gyakran helytelenül használják. Talán mert félnek tőle. Nem olyan rég egy hölgy dühös hangvétellű levelet fogalmazott meg egy torontói újságnak, amiben a gyerekek szabadságra nevelését ostorozza. Mert mi történne – tette fel a kérdést – ha beleásítanék a főnököm képébe, amikor épp kiselőadást tart nekem, vagy úgy juttatnám kifejezésre az érzelmeimet, hogy odavágom az írógépet a földhöz a sok irattal együtt? Amikor ez a hölgy a szabadságot emlegeti, nyilvánvalóan ő az, aki nagyon szeretne a főnöke arcába egyenesen beleásítani, mert szerinte az egy nagyképű, gőgös alak, majd odavágni azt a nyavalyás írógépet az orra elé a földre, azt a sok felesleges iratot pedig kihajítani az ablakon. Persze nem meri megtenni.

De miért nem keres inkább egy olyan főnököt, akinek az arcába nem lenne kedve beleásítani, akivel esetleg még öröm is lenne a munka, akiben bízhatna, akit tisztelhetne, netalán még kedvelne is? Mert el sem tud ilyen embert képzelni! Az életét megmérgezi a gyűlölet és harag, amit nem mer kifejezésre juttatni, hiszen annak a következményei beláthatatlanok lennének számára. Szabadságot emleget, csak úgy, mint sok millió sorstársa, ami azt jelenti: mindenkinek megengedjük, hogy azt csináljon, amit akar. És ha ez megtörténne, akkor persze csupa szörnyű dolgot akarnának művelni. „Én csak tudom, hiszen én is azt tenném.” A szabadság fogalma e hölgy és sok millió másik ember számára azt jelenti, hogy eltépjük láncainkat, amikkel fogvatartóink megbéklyóztak, és azzal

verjük őket agyon. De egy olyan világot, ahol se láncok, se fogvatartók nincsenek, olyat elképzelni sem tudnak!

Az egyik iskolában hallottam egy heves vitát, mely egy pacifista diákcsapat és egy fekete felügyelőtanár – aki tanulatlan volt, mégis jól forgatta a szavakat – között zajlott le. A felügyelő folyamatosan azt hajtogatta, hogy egy emberekből álló közösségben kell, hogy legyen egy főnök. Mindegy, hogy ki az – amit parancsol, azt teljesíteni kell. Ha az elnök csatába hív, nincs vita, menni kell harcolni. És ezek az emberek csak abban dönthetnek néhanapján, hogy ki legyen az, aki a parancsokat kiadja. De ha valaki a számlétra tetején csücsül – hiszen emberünk magát csak ezen létra alján tudja elképzelni – annak feltétlen engedelmességgel tartozik. Egy mostanában készített felmérés eredménye mutatja, hogy az emberek többsége a kormány ellenében történő bármely tevékenységet vagy tüntetést – még ha békés és legális is – az „erőszakos” jelzővel jellemzi. De azt, ha a kormány válaszképpen ezeket a békés tüntetőket letartóztatja, megvereti, könnygázzal fújja szembe, vagy akár még le is löveti, azt nem hívják erőszaknak. Az emberek, akik úgy érzik, nincs semmi szabadságuk, gyűlölik azokat, akiknek van, vagy akik úgy viselkednek, mintha lenne vagy próbálják kiharcolni maguknak. „Mit pattognak ezek annyit? – kérdezik tőlük a gyűlölködők. Én is ezer meg ezer dolog ellen kelhetnék ki, de én be bírom fogni a szám, én nem engedhetem meg magamnak, hogy a bajt a fejemre hozzam.” Az ilyen emberek utálnak azzal szembesülni, hogy igenis ők is kivonulhattak volna tüntetni, és hogy ez igenis számított volna. A láncokat hordó embernek sosem fordul meg a fejében, hogy levethette volna láncait, ha megpróbálta volna, és már rég nem kellene hordania azokat. Ez a gondolat egyszerűen elviselhetetlen számára. Sokkal elviselhetőbb úgy, ha a másokra is rálakatol inkább pár láncot.

Csak nagyon kevés rabszolgának fordul meg a fejében, hogy szabaddá válhatna. A többi azzal múlatja az idejét, hogy

kibeszéli, kinek van a legnagyobb háza, a legszebb telke, a leggazdagabb és legerősebb gazdája. Az én csapatom kiüti a te csapatodat!

Egyszer egy nagyon dühös taxisofőr vitt ki a New York-i reptérre. A polgármester épp új rendőrfőnököt nevezett ki, méghozzá eléggé el nem ítéhető módon, egy külsőst. „És mi lesz azokkal, akik sorban állnak a tisztségért évek óta? Miért kellett külsőst választani? – hajtogatta rendületlenül. – Hol van itt az igazság, hogy ha hiába vársz a sorodra évekig, egyszer csak eléd nyomnak egy senkiházit a nagy semmiből? Mi értelme van akkor engedelmeskedni a parancsoknak, ha a végén meg sem kapod a jutalmadat érte?”

Nem is lehet ezek után csodálkozni azon, hogy a szabadság szót az igazi, hétköznapi beszélgetésekben – nem a politikai szónoklatokban! – már egy gonosz, kicsinyes kifejezéssel helyettesítik, ami viszont nagyon jól jellemzi a beszélő érzelmeit. Ez a szó az „engedékenység”. „Engedékeny.” Ennek eredményeképp, ha a gyerekek szabadsága kerül szóba, mindig oda lyukadunk ki, hogy megengedhetünk-e nekik *akármit*: állatokat kínozni vagy épületeket gyújtogatni. Ha erre azt mondjuk, hogy dehogyis, akkor álszentnek könyvelnek el minket, mert „nem is hiszünk a szabadságban igazán”. Vagy arra jutnak, hogy ez az egész szabadság-dolog ostobaság, és a gyerekeknek korlátokra van szükségük. Mindez mutatja, hogy mekkora zűrzavar veszi körül a szabadság fogalmát; ezt a zűrzavart már részben jellemeztem a rendszerről szóló értekezésemben. Ez a fajta gondolkodásmód azt sugallja, hogy a szabadság a korlátok és kényszer teljes hiányát jelenti, és hogy ez az állapot nem csak kívánatos, de elérhető is; hogy a szabadság fogalma teljes ellentétben áll a korlátok fogalmával, a törvény fogalmával, és a kettő kizárja egymást; ebből pedig az következik, hogy egy szabad társadalom pusztán a zsarnokság egy másik fokozata.

Mivel rendszer nélkül nincs élet, kényszerek nélkül sem lehetünk meg. Mindannyian mindig különböző kényszerek között

találjuk magunkat; elég arra gondolnunk, hogy halandóak vagyunk. Korlátok közé szorít bennünket ösztön-lényünk, a valóság, a másokkal való kapcsolataink, reményeink és félelmeink. Nincs értelme azon merengeni, hogy egy kényszer nélküli élet kívánatos-e. Ha csak rágondolunk, azon nyomban ezer meg ezer kérdés vetődik fel bennünk. A lényeg nem az, hogy vannak-e korlátok, hanem az, hogy mennyi választási lehetőséget kapunk ezek között a korlátok között. Egy börtönlakó megtehet dolgokat, és nem tehet meg másokat. Ugyanígy egy börtön falain kívül lakó. A börtön falain belüli embernek vannak választási lehetőségei: állhat vagy ülhet vagy feket, alhat vagy gondolkozhat, beszélhet vagy olvashat, tehet pár lépést ebbe az irányba, vagy abba. De a két szóbanforgó ember nem egyformán szabad vagy korlátozott tevékenységeiben. Az csak játék a szavakkal, még hozzá buta játék, amikor kijelentjük, hogy mindannyian börtönlakók vagyunk, vagy hogy a börtönlakók az igazán szabad emberek.

Kétféleképp korlátozhatók egy ember lehetőségei: ha azt mondják neki „ezt muszáj megtenned!”, vagy azt „ezt tilos megtenned!”. Nem ugyanaz a kettő, és nem egyformán korlátoz. Bár pofonegyszerű a dolog, én sem értettem meg igazán, egész addig, amíg Ivan Illich egy előadásában rá nem mutatott a lényegre: ha egy embernek azt mondják, mit nem tanácsos megtennie, és ezt jól körül is írják, az sokkal több szabadságot hagy neki, mintha azt mondanák meg, mit kötelező megtennie. A tiltás még mindig jobb, mint az előírás. Egy anyuka azt mondja a fiának: „Menj ki játszani, ha akarsz, de ne menj az úttesten túlra, ne játssz az úttesten, a kis juharfára ne mász fel, ne menj be abba a lakatlan házba, és X néni kertjétől tartsd távol magad”. Egy másik anyuka pedig ezt: „Ideje indulni az úszásórára, vagy a kosárlabda-edzésre.” Nem is kérdéses, melyik gyerekeknek hagytak több szabadságot.

Egyértelmű, hogy – és csak időmegtakarítás végett írom le – tiltani lehet úgy, hogy az összes választási lehetőséget egy csapásra kiveszi a másik kezéből.

– Anyu, elmehetek úszni?

– Persze, kicsikém. Akaszd a ruháidat a faágra. De a víz közelébe ne menj!

A korlátozás fogalma nem áll száz százalékgig ellentétben a szabadság fogalmával. A szabad társadalom és a zsarnokság közötti különbség – és a rendszerről szóló fejtegetéseimben erre szerettem volna kilyukadni – nem az, hogy az egyik embernek vannak korlátai, a másoknak meg nincsen egy sem. Inkább az, hogy egy szabad társadalomban megtalálhatod, hol vannak a határok, de egy zsarnokságban sosem tudhatod. Ha az emberek elkezdik azt mondogatni, hogy (és ezt sokszor hallhatjuk ám a mi polgáraink szájából is) „Jobb ha ezt nem csinálod, mert a fejedre hozhatod a bajt!”, akkor az a társadalom már jó úton halad a zsarnokság felé. A szabad polgár erre azt mondja: „Hogy érted azt, hogy a fejemre hozHATOM a bajt? Ha a törvény egyértelműen nem mondja ki, hogy ezt nem tehetem meg, akkor igenis megtehetem, nem?” Alkotmányunk megalkotói nagyon is jól átlátták, hogy a zsarnokság ereje abban van, hogy nem fogalmaz pontosan. Nincsenek lefektetve a határok. Ezért sosem tudhatod, mikor léped át a határt. Ez a baj az olyan képzelt bűncselekményekkel, mint pl. anti-amerikainak lenni, ellenforradalmárnak lenni, vagy nem közreműködőnek lenni az iskolában, hogy előre nem is tudhatod, mit fogsz elkövetni, ha olyan vagy. Csak akkor tudatják veled, hogy rosszat tettél, amikor már megtetted.

Dióhéjban, egy szabad társadalom elsősorban abban különbözik egy nem szabadtól, hogy szabályai azt írják le, mit nem szabad, és nem előírják, hogy mit kell, másodsorban pedig abban, hogy világosan és egyértelműen leírja, mi a tilos. Kongresszusunk képviselői túl gyakran adnak be olyan törvényjavaslatokat, amiben bűncselekményként tüntetnek fel olyan tevékenységeket, mint pl. „aláássa a fegyveres erőnk morálját”, vagy „az amerikai életformát veszélyezteti”, vagy „zendülésre bújta fel”. Az ilyen körülírások zsarnokiak,

hatásukban és *szándékukban is*. Nem mondják ki, mit nem szabad. Csak azt mondják ki, hogy ha megteszünk egyet is a közül a körül nem határolt millió dolog közül, amit nem szabad, akkor valaki *utólag* közölheti velünk, hogy törvényt sértettünk. Az ilyen törvények azt sugallják: ne tégy semmit, ami kormányunknak esetleg nincs ínyére. Azt kell követelnünk jogalkotóinktól, hogy legyenek annyira negatívak és egyértelműek, amennyire csak bírnak. A „Ne játssz olyan helyen, ami veszélyes lehet!”-felszólítás nem helyettesíthető azzal, hogy „Ne menj be a lakatlan házba!”

Végül meg kell említeni, hogy ezekből a törvényekből nem szabad, hogy túl sok legyen, mert az leszűkíti a lehetőségeinket. Itt válik láthatóvá a szabadság, a korlátok és a törvények közötti ellentét. Ám akkor is ostobaság lenne azt állítani, hogy minél kevesebb törvény van hatályban, annál nagyobb a szabadságunk. Ami igazán számít az az, hogy mennyi választási lehetőséget hagynak számunkra.

Vonatkoztassuk akkor most mindezt a gyerekek világára. Az a fajta hatás, ellenőrzés és kényszer, amit a legtöbb szülő gyerekei felett gyakorol több okból is hibás. Túl sok „muszáj”-t szabnak ki, „most menj a vécére!”, „most idd meg a szörpödet!”, „most pakold el a cuccaidat!”, „most ülj a fenekedre!”, „most állj fel!”. Amikor azt mondjuk, „ezt ne tedd!”, nem mondjuk meg elég egyértelműen, mit akarunk. Túl sok szabályunk olyan „légy-óvatos-mert-különben-megütheted-a-bokád”-típusú szabály. És persze túl sok a tiltás. Ennek eredményeképpen a gyerekeknek nagyon kevés szabad választásuk marad, vagy azok csak lényegtelen dolgokra korlátozódnak. Amikor a gyerekek – és a felnőttek – szabadságát emlegetem, arra gondolok, hogy több választási lehetőséget kellene nekik adni és kevesebb okot a félelemre. Miért kell ez nekik? Hogyan fogják hasznosítani? Hogyan fogja ez fejlődésüket segíteni? Egy írás sem ad minderre érthetőbb, erőteljesebb és kielégítőbb választ, mint Dennison könyve, a *The Lives of Children* (A gyerekek élete). Más írásokat is ajánlok ebben a

témában (a saját How Children Learn (Hogyan tanulnak a gyerekek) c. könyvemen kívül), pl. azt, amit a Summerhill: For and Against (Summerhill: pro és kontra) c. kötetbe írtam:

Hogyan működik Summerhill? Mit csinál és azt hogyan csinálja? Mi a titka Neill művészetének?...

Az évek során rengeteg olyan gyerek kötött ki Summerhillben, aki már csalódott az életben, akik saját védekezési mechanizmusaik és szándékos kudarcuk foglyai lettek, akik telve voltak félelemmel, gyanakvással, dühvel és gyűlölettel. Én is ismertem egy ilyen gyereket. Egy évvel azelőtt, hogy Summerhillbe ment volna, már a teljes összeomlás szélén állt. De Summerhillben jobban lett. A legtöbb gyerek, bár nem mind, hiszen itt is vannak olyanok, akikbe az iskola bicskája beletörök, Summerhillben jobban lesz. Visszanyerik erejüket, önbizalmukat, bátorságukat, szembenéznek a kihívásokkal, ahogy azt minden egészséges gyerek teszi, a helyett, hogy meghátrálnának az élet nehézségei előtt. Egy olyan iskolában, ahol nem a teljesítményre adnak, azok a gyerekek, akiket már minden addigi helyen kudarcként írtak le, megtáltosodnak és nagyszerű munkát kezdenek végezni, ráadásul kétszer, háromszor, sőt olykor ötször olyan gyors tempóban, mint a hagyományos „jó” iskola „jó tanulói”.

Mi az még, ami ebben az iskolában javítja a gyerekek jó közérzetét? Az ottani gyerekek sok olyasmit csinálnak, amit se otthon, se más iskolákban nem tehetnek meg: káromkodnak, összepiszkolják magukat, rongyos ruhákban járnak, összetörnek tárgyakat. Azon a gyűlésen, amin részt vettem, egy tizenkét éves-forma lány végig folyamatosan az ujját szopta, és csak olyankor vette ki a szájából, amikor egy-egy – éleslátásról tanúbizonyságot tevő – megjegyzést tett. Senki nem piszkálta emiatt, észre sem vették. Talán van valami mélyről jövő terápiás hatása annak, hogy csúnya szavakat mondhatunk ki, vagy négy napig nem fürdünk? Kétlem. Inkább arról van szó, hogy ezek a gyerekek felszabadultak az alól a hatalmas nyomás alól, amiben addig éltek. Sokaknak közülük az élet Summerhill

előtt egy folyamatos csatározás volt, legtöbb harcukat felnőttek ellen vívták, akik szeretetére, jóindulatára pedig nagy szükségük lett volna. Egy nap legalább száz alkalommal kerültek azzal a dilemmával szembe, hogy engedelmessé legyenek-e a szüleiknek, a tanáraiknak vagy egyéb felettük álló hatalmasságoknak, vagy ne. „Mit nyerhetek vele? Mit veszíthetek vele?” Nem lehet előre rendesen kikalkulálni az ilyesmit. Nagyon fárasztó mindez egy gyerek számára, hiszen a felnőttek számára is az. Rengeteg idejük és energiájuk ment el arra, hogy engedelmessé legyenek vagy ellenálljanak másoknak, és elenyészően kevés arra, hogy csinálják, amihez kedvet is éreztek volna. Így vagy úgy, mindig mások akaratára reagáltak, beadták a derekukat vagy épp ellenálltak nekik, de egyik esetben sem vittek véghez önálló cselekedeteket, ami benső késztetésükből fakadt volna.

Neill annyira segítőkész és türelmes ezekkel a gyerekekkel, hogy a gyerekeknek nem is kell vele foglalkozniuk. Nem kell azzal törődniük, Neill mit gondol róluk. Nem kell azzal foglalkozniuk, mi van, ha csalódást okoznak neki, mert neki nincsenek nagy elvárásai a gyerekek irányában, nincsenek elképzelései arról, kiből-mi kellene, hogy válják, így nem is okozhatnak csalódást neki, ha nem azzá válnak. A gyerekeknek nem kell azon aggódniuk, hogy kitalálják, Neill mit akar tőlük, mert nem akar semmit sem, főleg tőlük nem. Többé-kevésbé úgy szereti őket, ahogy vannak.

Ismerjük a régi anekdotákat, amelyek arról szólnak, hogyan jutalmazta meg a tolvajokat. Ez aztán számtalan szenvedélytől és dühtől fűtött, de főleg zavaros reakciót váltott ki emberekben. Holott a jutalom nem a tolvajlásnak szólt, vagy Neill közönyéből fakadt. Pusztán két nagyon ódivatú fogalmat testesített meg: a bizalmat és a megbocsátást. „Tudom, hogy loptál, de nem nevezlek tolvajnak, mert nem is gondolkodom tolvajnak, csak, mert loptál; tudom, hogy ha eljön annak az ideje, nem fogsz többé ilyet csinálni, és én kivárom azt a pillanatot.” Nekem ez jelenti Neill gyerekszeretetének

kifejeződését: elfogadja őket, megbocsát nekik, és rendületlenül bízik benne, hogy minden rendben lesz velük előbb-utóbb. De nincs szüksége rájuk, és arra sem, hogy a gyerekeknek legyen rá szükségük. Ennek a szeretetnek a mélyén – bár a szó nem tetszene neki, de szerintem szeretetének ez ad tisztaságot és erőt – szelíd és jóindulatú közöny gyökerezik.

Ezt ellensúlyozandó elmesélem két másik gyerek történetét, ami évekkel ezelőtt esett meg. Apjuk imádta őket, büszke volt rájuk, és eltökélt szándéka volt, hogy jó embert farag belőlük, nem csak jólnevelt gyereket, hanem gerinces, erényes, erős, bátor stb. gyereket. Ebből kifolyólag szigorú volt és magas követelményeket állított a gyerekei elé. És bár csak négy és hat évesek voltak, és szerették apjukat, már abban az időszakban kezdtek eltávolodni egymástól. Nem ember volt a gyerekek szemében, hanem egy erő, akivel fel kell venni a harcot; túljárni az eszén vagy elkerülni, ha úgy adódik. Az apa figyelme, reményei és aggodása több volt számukra az elviselhetőnél. Már ilyen kis korban próbálták lerázni magukról ezeket a terheket. Már kis korukban megtanulták egy másik arcukat mutatni apjuk felé, mint amit a világ felé mutattak. Sok gyerek dereka beletörik, térdük megrogy a súly alatt, amit szüleik aggodalmi helyez rájuk, még ha ezek az aggodalmak jóindulatból fakadnak is, esetleg „túl jó” indulatból: túl sok aggodás, túl sok félelem, túl sok elvárás. Minden szót, ami a gyerek ajkát elhagyja jelként értelmeznek: „vajon a jó irányba halad-e, vagy már letért a helyes útról? Mi, szülők, helyesen neveljük-e?” Minden rettenetesen túl lesz bonyolítva így.

Mindenhol azt halljuk, hogy a gyerekek a legnagyobb szüksége arra van, amiből legnagyobb hiánya is, hogy olyan emberek foglalkozzanak odaadóan velük, akik képesítést szereztek arra, hogy gyerekekkel foglalkozzanak, és más dolguk nincs is a világon. Azt gondolhatnánk ezen okfejtés során, hogy a felnövekvés egy olyan folyamat, ami be sem következne, ha nem tennénk róla. Hát nem az! A gyerekek igazából arra van

szüksége, hogy minél gyakrabban láthassa a szüleit felnőtt-dolgokat csinálni, akármi legyen is az, és hogy minél gyakrabban hagyják békén, hogy csináljon, amihez kedve van.

Summerhillben a gyerekeknek nem kell folyton azzal bíbelődniük, hogy elhárítsák a rájuk kényszerített akaratot. Amíg társaik szféráját nem sértik, azt tesznek, amit akarnak, vagy amit nem akarnak. Végre van idejük. Még arra is, hogy „ne csináljanak semmit” – bár az igazából lehetetlenség, élő ember ugyanis nem tud „semmit csinálni”, hiszen ébren és alvó állapotban is folyamatosan dolgozik az agyunk, mégpedig olyan dolgokkal van elfoglalva, ami számunkra fontos. Akkor mit is csinálnak azok a gyerekek, akik épp „semmit nem csinálnak”, és miben van ez hasznukra? Ebben csak találgathatok az alapján, ahogy én használtam a gondolatokat, álmokat, fantáziálásokat, hogy megemészem, feldolgozzam az élményeimet, ami nem mindig volt könnyű dolog. Azt gondolom, a gyerekek idejük legnagyobb részében saját életükön töprengenek, a múlt eseményein, újraélik, újrajátsszák, hogy az idő múlásával egyre kevésbé legyen fájó és bénító.

Évekkel ezelőtt hallottam Theodore Reik pszichoanalitikus kifejezetten meglepő tanácsát, melyet fiatal szerelmeseknek, friss házásoknak adott. „Soha – mondta – ne beszélgessetek a boldog pillanatokról, a találkozásokról, az udvarlásról, a szerelemről stb. Soha ne üljetek le ábrándozni, miközben elandalodva emlékeztek a „régis szép időkre”. Amíg ezek az élmények a tudatalattitokban élnek, addig megőrződik a varázsa és táplálni fogja egymás iránti érzelmeiteket. De ha kiráncigáljátok ezeket az emlékeket a tudat vakító fényére, és kibeszéletek, akkor csakúgy, mint egy régi fotó a napon, elkezdenek fakulni, elveszítik üdeségüket, erejüket, olyan lesz, mintha valaki mással történtek volna meg, vagy könyvben olvastátok volna.” Ebből következik az – bár nem esküdnék meg rá, hogy Reik is ezzel folytatta az okfejtést – hogy egy múltbéli eseményt úgy lehet megfosztani romboló erejétől, hogy nem elfelejteni akarjuk, hanem emlékezni rá, újra és újra

felidézni.

Próbáld ki, és meglásd, érdekes dologra leszel figyelmes. Először, amikor felidézed az eseményt, szinte szó szerint újraéled, mintha ott lennél. Aztán fokozatosan eltávolodsz tőle, kívülálló leszel. Akármi is történt veled, még mindig látod és hallod, de egyre inkább úgy, mint egy néző, mintha saját filmedet néznéd a moziban. De minél többször nézed meg ezt a filmet, egyre kevésbé lesz erőteljes és életszerű, és az az ember ott benne, akivel szörnyű dolog történt, vagy csak kapitális hülyét csinált magából, már nem te vagy, hanem csak egy szerep, amit akkor eljátszottál, egy olyan te, aki már nem is létezik.

Kivonod magad az eseményekből, valami mást csinálsz már, és legközelebb másképp játszod el azt a szerepet, elkerülöd a buktatókat, mást és másképp mondasz már, mint az a valaki ott abban a filmben. Átformálsz a múltat. Mindannyian így csináljuk. Mondok egy egyszerű, de nagyszerű példát. Múlt télen, mielőtt nekiindultam egy igen bonyolult átszállásokkal tarkított repülőútnak, a jegyeimet beletettem a zsebembe. Amikor már olyan közel voltam a reptérhez, hogy visszafordulni nem lett volna érdemes, rájöttem, hogy a jegyeim két külön borítékban voltak, és hogy a fontosabbik borítékot otthonfelejtettem. Először dühöngtem egy sort. Aztán beindult a fantáziám, és próbáltam újraélni azt a jelenetet, amikor be kellett volna raknom a zsebembe mindkét borítékot. Láttam magam, ahogy gondosan kikeresem a mappából a másik borítékot is, kivesszem és beleteszem a zsebembe. Láttam magam, ahogy egy sor olyan dolgot teszek, ami figyelmeztetett volna arra, hogy a másik borítékot is eltegyem a zsebembe. Egy idő után már nem is voltam olyan mérges magamra, lecsillapult a felindultságom, és képes voltam úgy tekinteni a dologra, mint egy kisebb malőrre, és kész voltam a következő ballépésekre.

Mi értelme is van az ilyen mentális trükköknek? Egyet már el is mondtam: fejünkben újrajátszva az élményt, eltávolodunk tőle, és kívülről tekintünk az egészre. Ezen kívül, amikor

újrátsszuk a történéseket, mintha új múltat kreálnánk, egy olyat, ahol megfontoltabban, óvatosabban cselekednénk, és közelebb kerülünk ahhoz az ideálhoz, amilyennek látni szeretnénk magunkat. Ezek a múlt-ferdítések szolgálhatnak elő-jövőként is. Talán ez az egyetlen módja annak, hogy tanuljunk a hibáinkból. Nem csak felkészítjük magunkat, hogy legközelebb okosabban cselekedjünk, hanem még bele is bódítjuk magunkat abba a hitbe, hogy nem is csináltunk olyan nagy butaságot. Igazi énünket látjuk, ami számunkra valóságos, nem azt, aki elkövette a baklövést, hanem azt, aki – ha későn is – de tudta, mi lett volna a helyes cselekedet. Így amikor magamat elképzeltem, hogy nem felejttem otthon a jegyeimet, ahelyett, hogy azt képzeltem volna el, ahogy otthon hagyom, vagy mint egy más alkalommal, ahogy NEM zárom be az autóba a slusszkulcsot, úgy egyidejűleg levetem a bolond sipkáját a fejemről.

Nagyon úgy fest, a gyerekek pont ugyanezt teszik. Úgy tűnik, hogy a fantazmagóriáik által dolgozzák fel múltbéli élményeiket, és ezek a képzelgések sokkal elevenebbek, mint az én unalmas újraélési próbálkozásaim. A kicsi gyerekek mindenféle állat- és mitikus személyalakban jelennek meg az improvizációs drámagyakorlatokon, talán gondolataikban ugyanígy tesznek. Mindenesetre az elmondható, hogy akármi is a mechanizmus lényege, a Summerhill-élményről és az ahhoz hasonló élményekről bebizonyosodott, hogy az ilyen agyi és lelki tevékenységek gyógyító erejűek. Ha lelki sebeinket nem kaparjuk el újra és újra, és szakítjuk fel minden nap, többségük szépen begyógyul. Summerhill ezt teszi lehetővé.

Ezen kívül megadja a lehetőséget a gyerekek számára – ami a gyógyulási folyamat szerves része lehet – hogy a kezükbe vegyék életük fontos dolgait, döntéseket hozzanak, hogy ráérezzenek, melyek voltak a jó és melyek a rossz döntések, és ez elhitesse velük, hogy képesek döntések meghozására, és döntéseik közül nem lesz mind feltétlenül rossz döntés, vagy ha igen, akkor ezt megtapasztalhatják és korigálhatják

azokat. Ráébredhetnek, hogy elég ügyesek és okosak ahhoz, hogy életüket kormányozni tudják, és nem kell mások irányításától és parancsaitól függeniük. Röviden, a gyerekek Summerhillben sokszor életükben először érzik magukat embernek, akinek méltósága van, értéke és kompetenciája. A gyerekek Summerhillben jól érzik magukat és szépen fejlődnek, mert szabadságban, támogatásban és tiszteletben részesülnek, mely feltételek a minimális feltételek lennének más iskolákban is, ha egészséges gyerekeket akarunk ott is nevelni. Ha egy pedagógiai reform nem ezt tűzi ki elsődleges céljául, számomra az eleve figyelemre sem méltó, mert biztosan nem fog valódi és tartós pozitív változásokat hozni a gyerekek életében és tanulásában.

A játékról és annak gyógyító erejéről írottakhoz még hadd fűzzem hozzá azt a pár sort, amit az Open Education – the Informal Classroom (Nyílt oktatás – a nem formális tanóra) c. kötet előszavában írtam. Nem hiszem, hogy jobban meg tudnám fogalmazni, hogy milyenfajta játék a jó játék, és miért fontos.

A Plowden Jelentés második részletében részletesen kifejtem, miért fontos és hasznos a játék a gyerekek számára, hogyan válik a játék a legtermészetesebb és leghatékonyabb módjává annak, hogy a világot, és a benne elfoglalt helyüket és lehetőségeiket megértsék. Mindez így igaz, igazabb nem is lehetne. Ám egy dolgot azért hozzátennék. A jelentés olvasása közben támadhat olyan érzésünk, hogy a kicsi gyerekek esetében ez mind így van rendjén, nekik valóban a játék a lételemük, ám eljön az idő, amikor ki kell belőle nőniük, és „komolyabb” és „felnőtttes” tanulásba kell belefogniuk. Ám ez hatalmas tévedés. Az igazság ugyanis az, hogy a gyerekek játék közben sokszor nagyon is felnőtt dolgot csinálnak. Mint kis közgazdászok, közlekedési mérnökök, szociális munkások, vagy számítógép-szakértők, a gyerekek úgy állítanak fel a világról, vagy annak egy kis részéről egy egyszerűbb, de igazságosabb modellt, melynek segítségével annak működését és a benne

elfoglalt helyüket megérthetik, vagy legalábbis közelebb kerülnek a megértéséhez.

De még ennél is fontosabb kihangsúlyoznunk, hogy ami újító és kreatív elméinket – legyen szó politikai, művészi vagy tudományos elmékről – kiemeli a többi, átlagos gondolkodó közül, épp az, hogy ők képesek játszani az agyukkal. Nem felejtették el, hogyan kell azt csinálni, nem szégyellik, nem nőttek ki belőle. Tetszik nekik a játék, és minden adandó alkalmat meg is ragadnak, hogy játszhassanak; számukra ez ugyanolyan magától értetődő dolog, mint a levegővétel. A szokványos, „komoly”, játékra nem kapható felnőtt nem menekülhet el a dolgok valódi mivolta elől; bár folyton hangsúlyozza a „valósággal való szembenézés” fontosságát, ez a fogalom úgy tartja rácsok között, mint egy ketrec a patkányt. Az ilyen ember számára minden eleve adott. A játékos ember viszont mindig felveti, hogy „mi lenne, ha ez nem így lenne, nem kellene így lennie. Csak a móka kedvéért képzeljük el, ha mindez másképp lenne...” *A móka kedvéért*. Tudjuk, hogy az ilyen élményekből nőnek ki az olyan gondolatok, amelyek az egész emberiség életére kihatással lehetnek a későbbiek során. Persze a játékos ember nem ezzel a céllal kezd bele a játékba. Ő nem azzal egy bizonyos eltökélt szándékkal ül le játszani, sok fanatikussal ellentétben, aki folyton azt hajtogatja magának, hogy ha összeszorítja a fogát, és belead a játékba mindent, akkor valami nagy ötlet fog eszébe jutni. Ő a móka kedvéért játszik, és gond nélkül veti el a használhatatlan gondolatokat. Ám ha egy jó ötlete támad, akkor képes lesz arra koncentrálni, és ez már nem is annyira hasonlít a játékra, inkább a munkára, bár az igazán kreatív ember számára a kettő egy és ugyanaz.

Nehéz felfogni, hogy egy stabil társadalom számára miért olyan ijesztő és veszélyes az ilyen ember, és miért próbálja elhallgattatni és lehetőleg eltüntetni a süllyesztőben. Ám az olyan társadalomban, amilyen a miénk, ahol olyan komoly válságok merülnek fel sorra, melyek megoldását szinte senki

nem is látja, egy ilyen társadalom túlélése érdekében nem hogy kevés, hanem sok ezer, igazából egy egész generációnyi olyan emberre lenne szükség, aki képes játszani.

Fordította: Miskolczi Zsuzsanna

További részletek John Holt: Freedom and Beyond c. könyvéből (1973)

- John Holt: Szabadság és azon túl – Bevezető
- John Holt: Nyitott szemmel
- John Holt: Tekintély